

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАВСТВА НА ТЕРИТОРІЇ ЛИТОВСЬКО-РУСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ДО КОДИФІКАЦІЇ

Утворення Великого князівства Литовського припадає на XII–III ст. Основною загрозою для ВКЛ були Тевтонський і Лівонський ордени, а також навала татар, саме це й стало однією з основних причин об'єднання місцевих князівств в єдину державу.

Сила і міць Великого князівства Литовського зростала, і результатом цього стало приєднання значної кількості земель, в тому числі і українських. Так, до початку XV ст. територія ВКЛ сягала близько 900 тис. км².

Українські землі, що опинилися під владою Литви, зуміли зберегти високий рівень своєї правової культури. Вони не тільки успішно відстоювали українські правові форми та інститути, але й активно впливали на правове і культурне життя Великого князівства Литовського і Польського королівства.

Розвиток законодавства у Великому князівстві Литовському до кодифікації можна розділити на два періоди.

Перший період припадає на 1230–40 рр. – сер. 80-х XIV ст. На цей час припадає формування ВКЛ та перетворення його в одну з наймогутніших держав. Кінець першого етапу ознаменувався укладанням Кревської унії 1385 р., після чого розпочався другий період розвитку законодавства. Так, великолитовські князі почали видавати за зразком Польщі різноманітні привілеї, які наділяли окремі соціальні групи населення ВКЛ особливими правами.

Тривалий проміжок часу, після входження українських земель до складу ВКЛ, джерелом права була «Руська правда» та звичаєве руське право.

Більша частина науковців датують «Руську Правду» XI ст. і розділяють її на розширену редакцію часів Володимира Мономаха або ж його сина та скорочену редакцію, що була укладена на основі попередньої. Дата укладення останньої коливається від XV аж до XVII ст.

Існує ще й такий поділ:

1.Коротка «Руська Правда» або ж найстаріша – «Правда Ярослава».

Також ми можемо чітко простежити розшарування спільноти та домінуюче становище князя в суспільстві. На це нам вказує різна сума як кара за вбивство. Якщо уб'ють княжого мужа під час розбою, а вбивцю не шукають, то платити верву 80 гривень тій верві, в якій голова убитого лежить, а коли простолюдин, то 40 гривень»

2.Найбільш поширеною була широка «Руська Правда».

Основну увагу привертає заміна кривавої помсти грошовою. Однак говорити про те, що ця норма була виключена повністю, ми не можемо.

Так, в першому пункті «Руської Правди» вказано: «Коли уб'є муж мужа, то помститися має брат убитого, чи батько або син, або брат старшого сина, або інші брати. Якщо не буде кому звершити кровну помсту, то внести 80 гривень, коли вбитим буде князів муж чи княжого тіуна. Якщо вбитим буде горожанин, чи гридень, чи купець, чи боярський тіун, або мечник, або ізгой, або новгородець — то 40 гривень сплатити за нього».

Тут вже ми можемо знайти норми цивільного та процесуального права.

3.Останньою була середня «Руська правда», яка увібрала в себе зміст попередньої.

Т. С. Мандюк вважає, що закони, які ухвалювали князі, в той час не могли суперечити волі народу, а рішення суду ґрунтувалися в першу чергу на звичаях, а «Руська Правда» найкраще відображала правовідносини тогочасного суспільства. Так, закони, які видавали у ВКЛ, не лише були запозичені з «Руської Правди», а й розвивали ті положення, які були там відображені.

Однак ситуація дещо змінилася в другій половині XIV ст., коли у ВКЛ почали видавати так звані привілеї. Литовський престол посідає Ягайло, який у 1385 р. укладає Кревську унію з поляками. Так, прийнявши католицьку віру, він зобов'язався поширити її й на інших своїх підданих. Саме з цього часу ми можемо спостерігати значний вплив на литовське право польського законодавства, яке в майбутньому злилося в одне ціле.

ВКЛ в Польщі запозичила практику привілеїв. На початку вони стосувалися окремих осіб або деяких питань, але вже через певний проміжок часу привілеї почали видавати масово і стосувалися вони лише привілейованого прошарку суспільства.

Привілеї поділялися на види, серед яких були:

1. Пожалувані привілеї – набирали чинності при виділенні земельної ділянки, титулу шляхтича;

2. Пільгові привілеї – давали змогу звільнитися від сплати податків;

3. Охоронні привілеї – вступали в силу при порушенні особистих або майнових прав привілейованої верхівки суспільства.

Серед привілеїв, які мали загальнодержавне значення, були привілеї Ягайла 1387 р., Городельський 1413 р., Казимира 1437 р., Олександра 1492 р., Сигізмунда 1506 та 1522 рр. тощо.

На початку XV ст. на території князівства законодавчі акти отримали нові назви, такі як постанова, устави, ухвали.

Православне населення після укладення унії з поляками багато в чому поступалося католикам. Владислав II Ягелла видав грамоту, яка надавала переваги представникам католицизму.

Зокрема ті феодали, що прийняли католицизм, отримали право на свій розсуд розпоряджатися всім своїм майном, а саме: продавати, дарувати, обмінювати і т. д.

Всі інші такого права не мали, адже всіма володіннями, навіть тими, що були у володінні литовської шляхти, розпоряджався князь незалежно від виду феодального володіння. Литовські жінки, якщо чоловік помер, а за життя сповідував католицизм, залишалися повноцінними володарками маєтку, поки знову не одружаться. Така норма закону зрівнювала у правах литовських та польських жінок.

Також католики мали право вільно, без перешкод, вільно віддавати заміж дочок та близьких родичок. Вся шляхта, яка прийняла католицьку віру, зобов'язана була виконувати лише одну повинність – замкову, яка полягала у обслуговуванні замків, а від інших повинностей була звільнена.

Отже, ми в деякій мірі можемо стверджувати, що вище сказане мало дискримінаційний характер по відношенню до православних. В. А. Бєднов говорить, що такі норми поширювалися виключно на землі Литви. Г. Галенченко наголошує, що всі привілеї, які надавали перевагу католикам, а також Городельська унія 1387 р., були спрямовані закріпити привілейований статус нового стану в Литві у взаємостосунках і іншими територіями ВКЛ та православним населенням.

Отже, до кодифікації законодавства на території Великого князівства Литовського існували низка інших законодавчих документів, які регулювали суспільні відносини. До підписання Кревської унії 1387 р. з Польщею на території Великого князівства Литовського джерелом права виступала «Руська Правда», основою якої було звичаєве право.

Після унії з Польщею вплив норм «Руської правди» зменшився, а натомість збільшилася роль так званих привілеїв, які закріпили за окремими групами суспільства рядом особливих прав. Все це було вагомим кроком до кодифікації права на території Великого князівства Литовського.